

הרב יהודה הלוי עמיחי

היתר מכירה למי ולמי

- א. הנימוק המרכזי למכירה – טובת הישוב
 - ב. מה פשר הטעם "טובת הישוב"?
 - ג. טובת ישראל ולא פיקוח נפש
 - ד. הפסד וחיי הישוב
 - ה. מה משמעות הטעם "חיי הישוב"?
 - ו. חיזוק ותוספת בהיתר המכירה
 - ז. מי משמט ומי מוכר
 - ח. נוסח היתר המכירה
- סיכום

בזמן האחרון העלו מספר רבנים את השאלה האם הרב קוק זצ"ל היה עושה היתר מכירה עבור יהודי מחלל שבת? מחלל שבת עובר באיסורי תורה – מדוע נתאמץ להצילו מאיסור שביעית דרבנן? ובפרט שהרבנות המוכרת "מסתבכת" עם איסור "לא תחנם"?

א. הנימוק המרכזי למכירה – טובת הישוב

בעל ישועות-מלכו והרב קוק זצ"ל במספר תשובות ואגרות חזרו על כך שההיתר מבוסס על מכירה לזמן, בשל איסור "לא תחנם", אולם כתבו זאת בתורת צירוף. כך כתב הרב קוק (משפט כהן סי' נח): "מסתבר שכיון שיסוד הדבר הוא לטובת הישראל לא אסרה תורה, ובפרט שידוע הוא שלא תישאר הקרקע בידו של נכרי ואחרי השביעית יחזור וימכרנה לישראל זה שלקחה ממנו, י"ל דלא שייך האיסור בכהאי גוונא". וכפל הדברים (משפט כהן סי' סא): "כיוון שאין הכוונה כי אם טובת ישראל, כמו שהבאתי מדברי הלכות ארץ ישראל, יש לסמוך על כל פנים לעניין מכירה לזמן".

ונשאלת השאלה מדוע לא מספיק הנימוק של מכירה לזמן שהרי החינוך (מצוה שלט) כתב: "ואם התנה עם הגוי להחזירה מותר למוכרה לו", ומשמע שזה היתר גמור.

יש לדון במכירה לזמן: א. האם מפקיעה מקדושת הארץ? ב. האם אין בה "לא תחנם"? הרב קוק (משפט כהן סי' סה) כתב שמכירה לזמן היא מכירה

גמורה, ומשמעות הדבר שאין קדושה והיא כקרקע הגוי שיכול לחפור בה שיחין ומערות (רמב"ם הל' מכירה כג, ו; שו"ע חו"מ ריב, ו). וכן לעניין לא תחנם אין איסור אפילו מדרבנן, למרות ששכירות לנכרי בארץ ישראל יש בה גזירה דרבנן, אבל לא במכירה לזמן. ברור שהחילוק בין שכירות האסורה מדין לא תחנם ומכירה לזמן המותרת היא מחודשת וקשה בהבנה. נראה שסברא זו באה לנמק את השיטות שאמרו שיש לעשות מכירה לזמן, אבל מעיקר הדין היה ברור לרב קוק הנימוק המרכזי הוא טובת היישוב והמכירה לזמן היא כצירוף וסניף.¹

ויש להסביר כי אפשר להסתכל על מכירה לזמן בשני אופנים: א. אין בה איסור לא תחנם; ב. מכירה לזמן מגלה שהיא לטובה הישראלית המוכר. לצד השני עניין המכירה לזמן אין עיקרה מצד לא תחנם אלא נימוק משלים לטענה המרכזית שהמכירה היא לטובה היישוב. לכן במקום שהזכיר הרב קוק את הנימוק של טובת היישוב הוסיף שמכירה לזמן היא לטובה היישוב, אך לא מצד לא תחנם.²

ב. מה פשר הטעם "טובת היישוב"?

טעם "טובת היישוב" הובא אצל ראשוני המתירים, בישועות-מלכו (י"ד סח) כתב: "אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי ואע"פ שאסור ליתן ולמכור קרקע בארץ ישראל, כיון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם, בפרט כשמוכר על מנת להחזיר... ובשביעית בזה"ז דאינו אל מדרבנן פשיטא דאין להחמיר". כך גם בדברי האדר"ת (אדר היקר, אגרות האדר"ת ט): "עיקר הלאו הוא כמובן כדי שיהיה לנו אחיזה בארץ הקודש, ולא להם, ואם נחמיר כל כך הרי אי אפשר ח"ו שתהא לנו, וסברא זו מצאתיה גם כן בשמן המור".

אכן בעל שמן-המור (י"ד ד) כתב: "על ידי תיקון הלזה יהיה גורם להיות לישראל חניה בקרקע טפי, שיקנו כרמים בארץ, דכגון דא מצוה היא כנודע, מה שאין כן אם לא נעשה להם תיקון להצילם ממכשול, כל איש הירא יברח וימנע מלקנות כרם בארצנו הקדושה". כך גם ברב קוק:³ "דלא תחנם נאסר דוקא

1. הרב קוק הביא מספר תרוצים על השאלה מדוע אין איסור לא תחנם במכירת קרקעות בשביעית: 1. אין איסור לא תחנם בשעה שאין קדושת מצוות; 2. נכרי יושב הארץ; 3. ישמעאלים שאינם עובדי עבודה זרה. כל הנימוקים הללו הרב קוק חיזקם והסבירם אולם כולם לא נאמרו אלא כסניף וצרוף הנימוק המרכזי של טובת היישוב.

2. עיין ספר השמיטה עמ' קיג-קיד, מעדני ארץ שביעית עמ' ג.

3. משפט כהן סי' נח עמ' קכג ט"א, סי' סא עמ' קכה ט"א, סי' סג עמ' קכט ט"א.

כשמכוין לטובתם, והכי נמי לא שייך איסור חנייה בקרקע במכירה זו... כדי שיוכלו לעבוד בהיתר, שהיא לטובתנו... כיון שיסוד הדבר הוא לטובת ישראל לא אסרה תורה".

הישועות-מלכו והאדר"ת כתבו זאת מסברא פשוטה ללא הוכחה והנמקה, אולם הרב קוק (משפט כהן סי' נח) הביא ראיה מדברי הר"ן שהתירו שחרור עבד לדבר מצוה, כיון שהיא פעולה לטובת ישראל. וכן הביא ראיה לדין זה מרב מרי שמכר אוזן בהמותיו על מנת להיפטר מבכורה, למרות שיש איסור למכור לנכרי בהמה גסה, אלא שלטובת ישראל מותר.

נראה שלדעת הישועות-מלכו הגדרת טובת הישוב היא כל הישוב היהודי. אולם ראיות הרב קוק משחרור עבד וממכירת בהמה משמע שההיתר הוא גם לטובת יהודי בפני עצמו, וכפי שהביא מהלכות ארץ ישראל (סי' ה' ס"ק ו) שהתיר ליהודי למכור ביתו לגוי אם אין ישראל גרים באותה העיר. משמע שההיתר איננו רק משום טובת היישוב בכללו אלא אפילו לטובת יהודי בודד אין בזה משום לא תחנם.⁴

ג. טובת ישראל ולא פיקוח נפש

הכפתור ופרח⁵ אומר:

ישראל הדר בעיר שכולה גויים בארץ ישראל, ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת, ויש לו שם בית, שיכול למכרה לגויים, כי הוא מתירא שהגויים יחריבוהו, או שיחזיקו בו וידורו שם בעל כרחו, וכן נמי אם הוא בעיר שרובה ישראל ואנסוהו זוזי, ואין שם ישראל שיקנהו אפילו בזול.

בעיר שכולה גויים ויש לישראל שם דירה מותר למכור מכיוון שממילא הבית יילקח על ידי הגויים, אבל במקרה שיש רוב ישראלים בעיר אזי אין חשש שהדירה תילקח, אלא תישאר ברשותו, ואין חשש שיפקיעו את הדירה, ובכל אופן התירו משום שאנסוהו זוזי. ויש להסביר מדוע התירו משום אונס מעות למכור ולעבור על איסור לא תחנם, בייחוד שעל איסורי לאו צריך אדם לבזבז כל

4. באגר"מ אה"ז ח"ד סי' ל' התיר לעשות פעולת סירוס זמנית (האסורה מדאורייתא) אם אח"כ תבוא תועלת להולדה, וכתב זאת כדבר פשוט, וכן בניד"ד יש להתיר "לא תחנם" לטובת היישוב.

5. פרק י.

ממונו, אבל משום אונס מעות מי התיר לעבור על לאו של תורה, ומשמע שאפילו אין זה אונס כל מעותיו אלא דמי ביתו?

בספר הלכות ארץ ישראל⁶ התבסס על דברי הכפתור ופרח וכתב:

אסור למכור שום קרקע לגוי ואם יצטרך למכור ימכור לישראל ולא לגוי ואפילו בסוריא, מיהו אם אין באותה העיר דרים ישראל נראה לי שמותר למכור. וגוי שאנס ביתו של ישראל ואינו יכול להוציאו מידו לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם מותר ליטול את דמיו, ואם הוא עני וצריך הדמים למזונות, אפשר שהוא מותר אפילו במקום שיש שם ישראל, כיון שאין ישראל רוצה ליקח כלל, יכול הוא למכור לגוי, דאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש.

בהלכות ארץ ישראל הביא שהוא עני ולא יהיו לו מזונות והתירו משום פקוח נפש, דהיינו שלא יהיה לו בעבור מזונות בני ביתו. ולכאורה הדבר תמוה אם יש כאן פקוח נפש, אם כן זה ככל פקוח נפש שאין דבר העומד בפניו אלא ג' עבירות, ואפילו שבת התירו משום פקוח נפש, א"כ מה התחדש בדין לא תחנם? ועיין בחכמת אדם⁷ שהביא את דברי הכפתור ופרח כפשוטם ללא כל תוספת ודרישה שיהא פקוח נפש.⁸

ברור שכאשר מדברים על אנסוהו זוזי אין דיון על פקוח נפש גמור, שהרי בציור שיש ישראל בעיר אין חשש של הפקעת הדירה, החשש הוא של מחיר, ואדרבא משמע שבעיר שיש בה ישראל כעת אין מי שיקנה ממנו את הדירה, אבל יתכן שבעוד מספר חדשים יבוא ישראל ויקנה, וא"כ שמא במשך שנה לא ימכור אבל לאחר מכן יוכל למכור, ובכל אופן לא הצריכו אותו להמתין עם המכירה ומותר לו למכור מיד.

נראה להסביר שכיוון שהכל יודעים שזוזי אנסוהו, ואין הוא מוכר בגלל שהוא רוצה למכור לגוי, שהרי הוא בדק אצל כל היהודים ואין יהודי שירצה למכור, אם כן מכיוון שבשעה שהוא מוכר לגוי ברור לכל היהודים שלא מוכר להנאתו והרי זה מותר למכור, שהרי המכירה איננה אסורה אלא כנתינת חניה וכן לגוי, אבל כאשר עושה זאת מפני שאנסוהו זוזי הדבר מותר. את דברי הלכות ארץ ישראל שכתב "משום פקוח נפש" יש להסביר כפי שכתב הט"ז⁹

6. סי' ה סעי' ו.

7. פ"א סעי' טז.

8. עיין בית ישראל בפאת השלחן סי' א אות מ שהקשה על ראיית הכפתור ופרח מדברי הירושלמי.

9. יו"ד סי' רצג ס"ק ד.

לעניין חדש "כיוון שחייו של אדם תלוי ממש בזה שעיקר שתיה שלהם הוא שכר שעורים וכיו"ב", דהיינו עיקר החיות והפרנסה ג"כ נחשב כפקוח נפש.

נראה שלמדנו מכאן שכאשר המכירה עיקרה לטובת היהודי ואין לו ברירה אחרת, הרי שאין בכך איסור "לא תחנם". דברי הכפתור ופרח יסודם הוא במכירת בית לנכרי כאשר המכירה היא חלוטה, אבל בנידון של היתר מכירה ברור שאין כאן חליטת השדות.

ד. הפסד וחיי הישוב

הרבנים שייסדו את ההיתר לראשונה (הרב יהושע מקוטנא, הרב שמואל מוהליבר והרב שמואל זנוויל) כתבו: "תשם הארץ ותצא מזה חרבן הקולוניות חלילה וכמה מאות נפשות יימוגו ברעב חלילה. על כן להצלת נפשות והצלת ישוב הארץ...". הרב יצחק אלחנן (דבר השמיטה עמ' 122) כתב: "ואם לא נבקש עצה והיתר יכול להיות כי תשם הארץ חלילה והיה חורבן לקולוניות, וזה נוגע להצלת מאות נפשות מי יודע". גם האדר"ת כתב (אדר היקר, אגרות האדר"ת ח): "אם שהישוב חרב ח"ו וש' בתי אבות שומרי תורה ומצות אין להם במה לחיות". הרב קוק (מבוא לשבת הארץ פרק טו עמ' 177) הוסיף: "אחרי כל אלה אין מקום לערער על דרך הוראה כזו, במקום דחק שנוגע להפסד של רבים, אפילו אם לא היה הדבר נוגע לשיבת ארץ ישראל, וק"ו שהדבר נוגע ליסוד חיי נפש של ישיבת ארץ ישראל". ובמקום אחר (משפט כהן סי' סג, עמ' קכו ט"ב – קכז ט"א): "במקום דחק עצום ונורא כמצב הישוב... הנוגע לכללות האומר בסדרי ההתיישובות על אדמתו".

מדוע נקטו לשון של הפסד וחיי הישוב ולא רק את הפסדו ונזקו של היחיד?

הנימוק של הפסד רבים מופיע בתוס' (מו"ק ג ע"ב) לגבי התקנה שהוסיפו חכמים שני פרקים בערב שביעית. וכשהתקינו תקנה זו קבעו שאם ייווצר מצב שיהא "הפסד לרבים" יוכלו לבטלה למרות שהיא כגדר וסייג, בכ"ז יוכלו לבטלה. אנו רואים שהפסד רבים הוא נימוק המתיר לבטל תקנת חכמים של ערב שמיטה.

הנצי"ב (משיב-דבר ח"ב סי' נו) כתב שאין לעשות היתר מכירה שהרי חכמי התלמוד התירו בשני פרקים בלבד משום הפסד רבים, אבל לא התירו משום הפסד רבים מלאכות בשביעית, וא"כ אין ללמוד ממעשה זה של ביטול ב' פרקים להתיר מכירה. ויש להעיר על דבריו שבעניין ב' פרקים שביטלו את התקנה משום "הפסד רבים" ביטלו את עצם התקנה. אולם בנידון היתר מכירה לא דנים על ביטול התקנה אלא על מכירה לעכו"ם היוצרת מציאות שונה.

מכל מקום שמענו כי הרבנים בעלי שלשלת ההוראה שהתירו את המכירה, רצו להדר והוסיפו את הנימוק של "חיי היישוב", שעניינו התמוטטות הפרנסה של חקלאים יהודים והתמוטטות כלכלית של היישוב.

ה. מה משמעות הטעם "חיי היישוב"?

הגר"י אלחנן והאדר"ת הביאו רק את החשש החומרי של נזק למשפחות וליישוב בא"י; פרנסתן של שלוש מאות משפחות וחורבן היישוב מבחינה כלכלית.

הרב קוק כתב באגרת (אגרות הראיה א, שיא): "אם לא יוציאו לחו"ל את הסחורה, את היין ואת תפוחי הזהב והשקדים וכיו"ב, תשם הארץ חלילה, ויחרב היישוב החדש, ועמו מוכרח להיות נהרס חלילה היישוב הישן". ועוד כתב (אגרות הראיה ב, תקנה): "חלילה להפקיע מצוה גדולה וכללית כקדושת השמיטה בלא הכרח גדול הנוגע עד הנפש, בחיי הנפש ממש, שלא יגועו ח"ו ברעב נפשות רבות מאין עבודה ומחיה, ושלא יהרס יסוד היישוב הקדוש בראשית צמיחתו". לדעתו "חורבן היישוב" איננו רק בחומריות אלא גם מן הפן הרוחני, כדי שהיישוב יישאר בקדושתו. הנזקים הרוחניים הוסברו במספר אופנים.

1. חקלאי יהודי

ציבור דתי לא יוכל להתיישב בארץ ישראל, וממילא הרמה הרוחנית של יושבי הארץ תפחת. כך כתב (אגרות הראיה א, שיא): "על ידי פרסום האיסור תיסתם הדלת של הכניסה לארץ ישראל, לבנותה בבנין של נטיעה וזריעה ומסחרים ביבולה, לפני כל שלמי אמוני ישראל. ואז יהיו הבאים רק משליכי הדת אחרי גום, ואין שיעור לנפילת היהדות בא"י בכלל, שתוכל להיות נצמח מזה". נימוק זה הופיע גם בדברי שמן-המור (יר"ד סי' ד).

2. התדרדרות היישוב

ברור שמתוך הדחק אנשים יעבדו בשביעית, ואם נאסור את המכירה אנשים ירגישו עבריינים הם ירדו מדחי אל דחי (אגרות הראיה א, רצא): "בפרט שאם לא נתיר היו ג"כ עובדים באיסור, והיה הדבר גורם פרצות גדולות ביתר עניני היהדות. כידוע שמי שפועל בעצמו לעשות דבר איסור הולך הוא ונטבע ברעות רבות ד' ירחם. מה שאין כן עכשיו כשהם עושים על פי היתר אפילו הוא דחוק אין הדבר מביא לידי פירצה". והוסיף (אגרות הראיה א, שיא): "אם יחשבו (הפועלים) שכל מה שעושים יעשו באיסור והם רשעים ועבריינים, אז מתוך

היאוש והקצף יוכל הדבר להביא לנתיקת עול והפרעת התורה והמצוה בכמה ענינים, עד שיצמח מזה חלילה חורבן גדול לכללות היהדות בארץ הקודש".

3. חיזוק יד פריצים

אם לא ימצא היתר הלכתי תגבר יד החוטאים ויוכיחו לכל שאין לשמוע בקול הרבנים (אגרות הראיה א, רז): "אם לא היה הענין כל כך נוגע לפיקוח נפש ומניעת חרבן ארץ הקודש, והגברת ידם של פריצי עמנו, שהם חפצים דוקא שיצא הדבר על פי הרבנים באיסור, ואז יראו איך אין שומעין לרבני הדור... ויהיה להם קרנים לנגח את הכל".

4. לימוד זכות על כלל ישראל

הרב קוק זצ"ל, מזרע אהרן הכהן, הבין שיש צורך ללמד זכות על החקלאים שלא יוכלו להשבית שדותיהם מאונס. כך כתב (משפט כהן סי' ס עמ' קכד): "ברור לי, שאם לא אתקן את המכירה על ידי ההרשאות יופקר הענין לגמרי, כי גם אחרי כל ההשתדלות אי אפשר יהיה להפסיק את היקב מעבודתו, וממילא תיקון הכרמים התלויים בו, וכן עניני הפרדסים של תפוחי זהב, שיהיה דבר שלא ישמע כלל וכלל אנו צריכים להיכנס בפירצה דחוקה וללמד זכות על ישראל בדבר שאי אפשר כזה... ומפני האונס יעשו בלא שום צד היתר". גם בשבת הארץ (פ"ח ה"ח) כתב: "וכיוון שההפסד גדול ואי אפשר לעמוד בשמירת כל דיני השביעית להרבה אנשים שיושבים בארץ ישראל".

5. חילול השם

אם היישוב בחלקו הגדול יעבוד באיסור חילול השם יהא גדול מנשוא (אגרות הראיה א, קפט):

ברור שאם לא ייעשה ענין המכירה יעברו רבים מאד על כל איסורי שביעית בלא שום צד היתר כלל, ורשעים ירימו קרן לאמר הותרה הרצועה לעקור מצות מן התורה בלא שום שאלה. ואין לשער כמה גדול חורבן תורתנו הקדושה וחילול שם שמים היוצא מזה.

למדנו אפוא כי ראשוני המתירים התייחסו בעיקר להתמוטטות הכלכלית של הישוב, ואילו הרב קוק החשיב מאד גם את הצלה הרוחנית של הישוב; חורבנו הרוחני איננו פחות מחורבנו החומרי חלילה.

1. חיזוק ותוספת בהיתר המכירה

הרב קוק הביא את נימוקי האדר"ת, ללמדנו שההיתר מכירה שנעשה על ידו

בשנת עת"ר איננו היתר חדש, אלא המשך להיתרים שנהגו בא"י. מכיוון בשנת תרמ"ט ותרנ"ו (שהן השמטות הראשונות בארץ ישראל) עיקר ההיתר היה על פי הוראות הגאונים הרב יצחק אלחנן מקובנא, הרב יהושע מקוטנא והרב שמואל מוהליבר, ובשנת תרס"ג האדר"ת הנהיג את היתר המכירה – הרי שדבריהם הם הבסיס להמשך היתרי המכירה. לכן הרב קוק כותב (משפט כהן סי' עא): "התיקון הכללי, שנעשה על ידי על פי הוראת הגאונים זקני הדור העבר נוחי נפש ז"ל, אשר חזקתי אותה". והוסיף באגרת (אגרות הראיה א, רצא; וראה שם רז): "לא הייתי אני המתיר הראשון, וכבר נכבשה הדרך על ידי הגאונים ר' יצחק אלחנן מקוונא, והגאון הספרדי מוהר"ש אלישר, וכמו"ח הגאון האדר"ת הסכים ג"כ על זה בשמיטה העברה".

למרות שהרב קוק זצ"ל בהדרכתו ההלכתית השתדל לא לעשות שינויים אלא אדרבא הקפיד להדגיש שהוא ממשיך הדרך שבה הלכו קודמיו, אבל בעניין נימוקי ההיתר והצרכים לעשייתו, הרב זצ"ל הדגיש את העניין שהוא מתייחס לצד הרוחני של היישוב באומרו:¹⁰ "ולא לפגוע בחיי הישוב, שהוא ממש נוגע לנפשות, ולדידי חיבת הקודש של עצם מניעת ישוב ארה"ק, שמתבטלת על ידי דחיית ההיתר ונותנת יד לסוררים לפרוק עול בגלוי, ולנתק כל המוסרות, היה זה ג"כ גורם גדול לדבר על פי דרכה של תורה". חידושו הגדול של הרב קוק זצ"ל לא היה בהיתרים ההלכתיים או בביצוע המעשי של היתר המכירה, אלא בהסתכלות שטובת הישוב הרוחני היא המתרת את איסור לא תחנם.¹¹

ההשקפה שאנו צריכים לעשות היתר מכירה רק בשביל "השוק הכשר" לא הייתה מעולם השקפת הרב קוק זצ"ל, אלא השקפה של אנשים הדואגים לשוק שלהם, למאכלים שלהם, השקפת הרב קוק זצ"ל הייתה שיש לעשות בשביל עם ישראל וארץ ישראל וללמד זכות אפילו בדוחק.

ההשקפה האומרת נמעט במכירת קרקעות על ידי זה שלא נמכור קרקעות של חילונים (מחללי שבת, אוכלי שפנים וכדו') איננה השקפת הרב קוק, שהרי הוא חשש שמא יהא חלילה מקום למשחית לטעון שבארץ ישראל לא שומרים שמיטה.

הרב קוק זצ"ל מתוך רצונו להציל את יושבי הארץ וקדושת ארץ ישראל המליץ לעשות מכירה אפילו על שדות של אלו שלא מכרו עדיין, מדין "זכין לאדם" כשכוונתו היא זכות לעם ישראל שאותם הפריצים לא יפרקו עול, ועל

10. אגרות הראיה ב, שלד.

11. יש מחמירים לנהוג קדושת שביעית כפי דעת המב"ט שיש קדושת שביעית בפירות נכרים.

ארץ ישראל לא יצא ח"ו קטרוג. בנוסח היתר המכירה (שנת תשי"ט) הוסיף הגר"ש ישראלי זצ"ל "הננו מזכים אותם שלא בפניהם, כדין זכין לאדם שלא בפניו, להצילם מאיסורי שביעית".

ז. מי משמט ומי מוכר

למרות כל פעולותיו של הרב קוק זצ"ל למען היתר המכירה הרי שמאידך כאב לו על כל גרגר אדמה הנמכר לגוי, ושמחה רבה הייתה לו על כל מי משמט קרקעותיו, וכפי שכתב:¹² "ובכללות הענין כשאני רואה או שומע שנמצאו ג"כ שובתים גמורים בארץ הקודש, הנני נותן שמחה בלבי, וב"ה כי ישנם גואלים להמצוה העיקרית והקדושה של שביעית" ועוד הוסיף וכתב:¹³ "וכל חלק קטן שבקטנים מארץ הקודש שביד ישראל שתקוים בו מצות שביעית כדינה, אנו צריכים לשמוח עליו כמוצא שלל רב". בפנינו לכאורה סתירה בין ההוראות לבצוע היתר מכירה ולדאוג שיעשה היתר מכירה ובין השמחה על כל מי שלא מוכר ולא מפקיע את קדושת הארץ.

ההסבר לכך הוא שלאנשים שומרי תורה ומצוות המצוינים בקיום מצוות ויכולים לעמוד במשימה חשובה זו של מצות שביעית, להם ראוי שלא לעשות "היתר מכירה" שהוא הפקעת קדושת המצוות התלויות בארץ, אולם חקלאי שיש לו הפסדים כספיים גדולים, או שהדבר יכול לגרום לו לעבור עבירות או לחלול השם להם יש להשתדל למכור, ואדרבא עיקר עשיית היתר המכירה היה לאנשים אלו. מו"ח הרב נריה זצ"ל (דבר השמיטה עמ' 163) מביא את הוראת הרב קוק זצ"ל לרב זאב שחור זצ"ל שלא ישתמש בהיתר המכירה, למרות מצבו הכלכלי הקשה, מלמדת אותנו עד כמה אדם שומר תורה ומצוות צריך לנקוט את כל האמצעים על מנת שלא להפקיע את קדושת ארץ ישראל, אולם יהודיים שאינם שומר תורה ומצוות ורק יבואו חלילה לידי איסורים ותוספת חלול השם בארץ ישראל, להם צריך לעשות היתר מכירה.

ח. נוסח היתר המכירה

הרב קוק כתב¹⁴ על היתר המכירה: "כל מגמתי היא לצאת כמה שאפשר ידי כל הדיעות" הוא נוקט בו בכל האפשרויות שיהא על הצד היותר טוב, בכל סוגי המכירות ואפילו שהן סותרות פעמים אחת את השניה, אבל הכל נעשה על הצד

12. אגרות הראיה א, רעג.

13. משפט כהן סי' סג.

14. אגרות הראיה א, שיג, שיד.

היותר טוב, כפי שבמכירות רגילות (חמץ, מבכירות וכדו') מוכרים על הצד היותר טוב, אין אנו נכנסים לכל הפרטים כאן, אבל מחשבת הרב קוק זצ"ל הייתה שיש לעשות את כל סוגי הקנינים שהזכירו הפוסקים (מכירה לזמן, ישמעאלים, יושבי הארץ וכדו') אולם כל אלו לא היו אלא צירופים לנימוק המרכזי שהוא טובת היישוב.

היתרי המכירה שנעשו בארץ ישראל מאז תקופתו של הרב קוק זצ"ל כמעט ולא שונו בסגנונם ולשונם למרות ההערות ההלכתיות השונות שנאמרו עליו, אבל חכמי ישראל נהגו בו כבוד, וכפי שפרסמתי (אמונת עתיך 4, תשנ"ה) שכאשר נגשתי אל הגרש"ז אוירבעך זצ"ל והצעתי לו שינויים בכתיבת נוסח היתר מכירה על פי הערותיו בספר מעדני ארץ, אמר לי שאין לשנות מהנוסח של הרב קוק זצ"ל שהוא שהתקבל. וכבר הורו לנו חז"ל שכל המשנה ידו על התחתונה,¹⁵ אדרבא נוסח שטר המכירה של הרב קוק זצ"ל עבר בדיקות ודרישות על ידי גדולי ישראל¹⁶ דיינים מומחים הבקיאים בדרכי הקנינים, ובדרכי ההוראה לכלל ישראל, בעלי שיקול דעת תורה רחבה בהנהגת הציבור, וכולם לא שלחו בו יד לשנות מהנוסח המקובל, אפשר להוסיף ולא לגרוע, ובייחוד כאשר השינויים הם ביסוד התפיסה של היתר המכירה ולצורך מי ומה הוא נעשה, האם לטובת העבריינים שלא יעברו על איסורים גדולים וארץ ישראל בל יעלה עליה קטרוג, או שמא היתר המכירה נועד עבורנו לשמירת שווקים כשרים וכדו'.

15. בימי הגאון הרב שלמה גורן זצ"ל שינו את הנוסח בגלל שאלות מסוימות, אולם חזרו ותקנו רבני ארץ ישראל הגר"א שפירא זצ"ל, ויבלח"א הראשון לציון הרב מרדכי אליהו שליט"א, שיש לנהוג כפי שהנהיג הרב קוק זצ"ל. יש להעיר שלא ראינו שמשנים את הכתובות למרות שרוב הציבור לא מבין, כמו כן יש פעולות של שבועה שלא נעשות, ואין משנים מהנוסח המקובל יותר ממאה שנים. בשו"ת דברי חיים ח"ב או"ח סי' לז, העלו הצעה לשנות נוסח מכירת חמץ לעשותו כלשון הזמן, והדברי חיים שכמה וכמה מכשולים יכולים להגרם משינויים אלו. כמו כן למרות שאין היתר נדרים מובן לרוב הציבור, וכבר בימי הגאון ר' שלמה קלוגר הציע יהודי לשנות ולפשט את הנוסח והגרש"ק אמר לו אדרבא תפיץ את הנוסח ביתר שאת, ולא לשנות את הנוסח.

16. ביניהם הרבנים הגאונים: יעקב מאיר, הרצוג, פרנק, הדאיה, אויערבאך, ישראל, אונטרמן, עוזיאל, ניסים, זכר צדיקים לברכה, וכמו כן הרבנים הגאונים הראשונים לציון, יוסף, דורון, עמאר שליט"א.

סיכום

- א. טובת היישוב הוא הנימוק המרכזי מדוע אין איסור לא תחנם במכירת קרקעות בשנה השביעית.
 - ב. טובת היישוב הפשוט הוא הצלת יהודים מהפסד ממוני גדול.
 - ג. טובת היישוב כוללת גם מעלות רוחניות כגון; הצלת יהודים מאיסור, והצלת ארץ ישראל מחילול השם שעובדים בשביעית.
 - ד. היתר המכירה נועד לצורכי עם ישראל וארץ ישראל.
 - ה. כל מי שיכול לשמט אדמתו ולשמור שמיטה כהלכתה ישתדל בכל יכולתו לא להזדקק להיתר המכירה.
- היתר המכירה שהנהיג הרב קוק נכתב על פי השקפת עולמו על ההיתר, וכל שינוי צריך בחינה האם אין בו משום שינוי בכוונת והשקפת עולמו של הרב קוק. גם שינויים הלכתיים צריכים בדיקה היטב שהרי היתרו של הרב קוק נבחן ונתקבל על ידי גדולי ישראל.